

Politiikaülevaade 2. 31.8.2020 Anniina Jokinen, programmi vanemametnik, HEUNI / kuritegude ennetamise ja ohjamise ÜRO Euroopa instituut, anniina.jokinen@om.fi, +358 50 351 7044

Kuidas avastada tööalast ärakasutamist ja sel eesmärgil toimuvat inimkaubandust? Teekond eduka uurimiseni

Euroopas on viimastel aastatel avastatud järjest rohkem võõrtöölise ärakasutamise ja sel eesmärgil toimuva inimkaubanduse juhtumeid. Eeskätt leiavad need aset sellistes tööjõumahukates sektorites nagu näiteks toitlustus, koristusteenus, ehitus ja põllumajandus. Tõendid viitavad sellele, et tööalane ärakasutamine on kurjategijatele väga tulus, samas kui vahelejäämise oht on väike. Et mitte ametkondade huviorbiiti sattuda, kasutavad kurjategijad õiguspäraseid äristruktuure ja -võtteid.

Võõrtöölise õiguste kaitsmine sai veelgi päevakajalisemaks seoses üleilmse COVID-19 pandeemiaga, mille mõju näib ulatuvat kõikjale. Ebaproportsionaalselt rängad tagajärjed kaasnevadki neile ühiskonna liikmetele, kes on haavatavamad olukorras, satuvad toimetulekuraskustesse ja kellel on seega suurem oht langeda inimkaubanduse ohvriks. Lisaks ohvrite ärakasutamisele annab seadustest ja eeskirjadest mööda hiilimine kurjategijatele konkurentsieelise. Lisaks on tööalase ärakasutamise eesmärgil toimuv inimkaubandus sageli seotud varimajanduse ja finantskuritegudega. Teisisõnu – riigil jääb selle kuriteo tõttu saamata maksutulud. Niisuguste murekohtade lahendamiseks peavad riigid tegema tõhusamat valdkondadeülest koostööd, astuma ennetavaid samme ja tagama vastutuse määratlemise ametkondade vahel. Poliitikaülevaates tutvustatakse tegevusi, mille elluviimine muudaks tööalase ärakasutamise ja inimkaubanduse väga riskantseks ja ebatulusaks kuriteoks.

Murekohad

Tööalase ärakasutamise ja sellega seotud inimkaubanduse avastamine ja uurimine on raske. Tavaliselt tuuakse selle kuriteo raames võõrtöölised ühest või mitmest riigist kolmandasse riiki, kus kurjategijad tööliste abitud olukorda ja teadmatust mitmel viisil ära kasutavad.

Kurjategijad on ebaseadusliku tegevuse varjamisel väga leidlikud ja hirmutavad ohvreid, nii et viimased ei söanda ärakasutamisest kellelegi rääkida. Kokkuvõttes on tööalase ärakasutamise taga soov saada maksimaalset rahalist kasu.

Lahendused

Õiguskaitseasutus peab erinevate uurimistaktikate abil saama olukorrast täieliku pildi, et koguda tõendeid inimkaubanduse kuriteo kolme osa kohta: ärakasutamine kui tegu, selleks kasutatud vahendid ja eesmärk.

Juhtumite tulemuslikumaks paljastamiseks peaksid ametkonnad tegema valdkondadeülest koostööd, tagama ohvrite õiguste kaitse ja koguma olukorra kohta ümberlõkkamatuid asitõendeid, mis viiksid kurjategijate süüdimõistmise ja kriminaaltulu konfiskeerimiseni.

Praeguste vajakajäämistele kõrvaldamiseks töötati kuritegude ennetamise ja ohjamise ÜRO Euroopa instituudi ja FLOW-projekti osalenute koostöös välja uurimise abivahend ja kontrollnimekiri tööinspektoritele. Nende kahe abimaterjaliga soovitakse võtmetähtsusega asutustele anda teadmisi tööalase ärakasutamise ja inimkaubanduse kohta ning pakkuda konkreetseid samme nende nähtuste avastamiseks ja uurimiseks. Abivahendi ja kontrollnimekirja koostamisel lähtuti suuresti Soome politsei ja tööinspektiooni kogemusest ning neis tuuakse elulisi näiteid, antakse soovitusi ja tutvustatakse paljulubavaid lähenemisi Bulgaariast, Eestist ja Lätist. Riigid on seda oma oludele ja kontekstile vastavaks kohandanud.

Töölase ärakasutamise eesmärgil toimuv inimkaubandus

Inimkaubandus on keerukas kuritegu, millel on kolm osa: tegu, vahendid ja motiiv kellegi ärakasutamiseks. Sageli on raske vahet teha inimkaubandusel sunniviisilise töö eesmärgil ja „lihtsalt“ tööalasel ärakasutamisel, kuid inimkaubanduse kuriteos süüdimõistva otsuse saamiseks peavad kõik kolm osa tõendatud olema.

Sunniviisilise töö juures on oluline tähele panna märkamatuid kontrollile allutamise võtteid, näiteks kõiki asjaolusid, mis takistavad töö üles ütlemist – võla tõttu tööandjast sõltumine või teadmatusesest ja valikuvõimaluste puudumisest tingitud abitu olukord. Lisaks on märk sellest näiteks töölisele tööst, majutamisest ja palgast vale ettekujutuse loomine, töölise sundimine pikkade tööpäevade tegemiseks väikese palga eest või tasuta ning sõltuvuse ja ebakindluse survele töölise selles seisundis hoidmine. Kurjategijate arsenalil võib kuuluda ka füüsiline vägivald või sellega ähvardamine, töölise passi ja internetipanka pääsemiseks vajaliku ID-kaardi äravõtmine ning elamisloa või muu dokumendiga seotud hirmutamise, manipuleerimise ja väljapressimise.

Kui tööline ei saa töösuhet lõpetada, sest on tööandja täieliku kontrolli all, siis võib tegemist olla inimkaubandusega.

Inimkaubanduse avastamine

Tööalast ärakasutamist ja inimkaubandust ei ole lihtne avastada, sest ohvrid pelgavad üldjuhul ametkondi ja ärakasutamise tuvastamiseks on tavaliselt vaja mõista inimkaubanduse toimemehhanisme. Paljud ametnikud või muud isikud puutuvad kokku tööalaseltsel ära kasutatud inimesega, kuid ei adu, et tegemist on ohvriga.

Nii avastamise kui ka koostöö peamine kitsaskoht on see, et keegi ei näe suurt pilti. Seepärast ongi kohalikul tasandil vaja teha valdkondadeülest koostööd. Politseil ja tööinspeksioonil tuleks ühiselt analüüsida, millised sektorid võivad olla altimad tööalaseks ärakasutamiseks ja kas kohalikud elanikud võivad kuuluda riskirühma (olgu siis ohvri või kurjategijana).

Linnas tuleb tööalast ärakasutamist tavaliselt ette restoranides, ehituses ja koristusteenuste pakkumisel, kuid maal kuuluvad riskirühma põllumajandustootjate hooajatöölised. Ohvrite kaitsmise huvides tuleb kokku leppida selged tegutsemisjuhised kahtluse tärkamise korral.

Halvasti ajastatud ja vale osapoole tegevus võib halvemal juhul ohvri jaoks tähendada ähvarduste teokstegemist ja nii muutub võimatuks tema vabastamine kurjategija kontrolli alt.

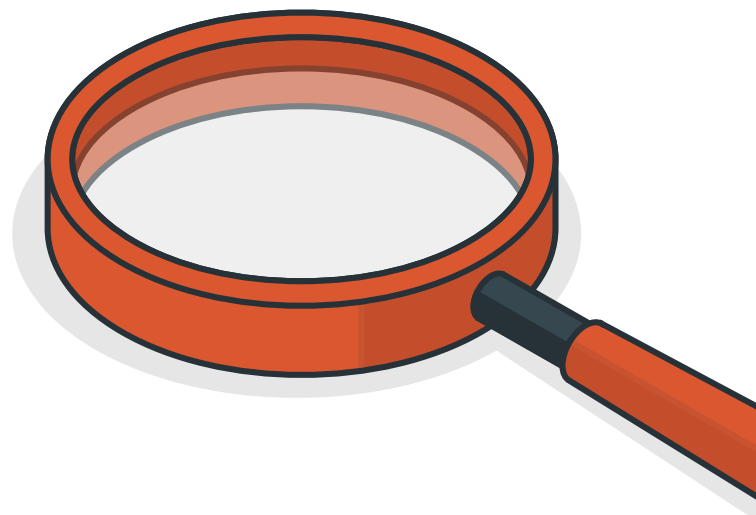
Tööinspektorite kontrollnimekirjas tutvustatakse märke, mis aitavad sunniviisilise töö eesmärgil toimuvat inimkaubandust ja tööalast ärakasutamist märgata ja mida näiteks töö-, maksu-, pääste-, toiduohutuse jt ametkondade inspektorid oma töös täheldada võivad. Kontrollnimekirjas kirjeldatakse ka seda, mida kahtlase juhtumi avastamise korral tuleks ette võtta.

Töölase ärakasutamise eesmärgil toimuva inimkaubanduse uurimine

Töölase ärakasutamise eesmärgil toimuva inimkaubanduse tulemuslik uurimine nõuab politseilt laiapõhjalist lähenemist ja tegevuste hoolsat planeerimist. Ohver on juhtumi jaoks ülioluline – kui kurjategijal avaneb võimalus ohvrile survet avaldada, siis võib viimane väga lihtsalt oma ütlusi muuta või vastasel juhul sattuda väga tõsisesse ohtu.

Inimkaubanduse juhtumite uurimine on hoopis teistsugune kui tavapärase kriminaaluurimine.

Inimkaubanduse juhtumite uurimisel võib tunnistuste, dokumentaalsete ja esemelite asitõendite kogumisel olla suureks abiks eritaktika, mitteavalikud menetlustoimingud ja salaoperatsioonid, näiteks sidevahendite pealtkuulamine ja muu jälitustegevus, kuriteo matkimine või muud teabe varjatud kogumise võtted. Uurimise käigus kogutud dokumendid ja muud asitõendid peavad ohvri ütlusi võimalikult palju toetama. Kui ei koguta piisavalt tõendeid, siis ei ole ka sekkumine võimalik ja ohvri abistamine on veelgi raskem, eriti juhul kui kriminaalmenetlus tuleb lõpetada.

Ohvrite kaitsmine

Enamasti sõltub tööalase ärakasutamise eesmärgil toimuva inimkaubanduse juhtumi uurimise edukus ohvri ütlustest. Ohvrile lähenemine tuleb eriti hoolikalt läbi mõelda, et julgustada ohvrit oma kogemustest rääkima ja ühtlasi pakkuda kaitset kurjategijate eest. Inimkaubanduse ohvri tuvastamisel, olenemata päevast ja kellaajast, on politsei esimene ülesanne ohvri turvalisuse tagamine.

Uurimisega edasi liikumiseks ja asja kohtusse viimiseks on tarvis piisavalt asitõendeid vettpidava süüdistuse esitamiseks. Ohvri lugu on selles kõiges kesksel kohal. Seepärast tuleb ohvrite küsitlemine väga hoolikalt kavandada ja enne küsitlemist põhjalikult luureteavet koguda, korraldada pädev tõlketeenus ja tagada, et ohver oleks saanud välja puhata ja mõistaks toimuvat.

Võimalikud ohvrid tuleb suunata inimkaubanduse ohvritele mõeldud abi saama juba siis, kui rikkumist alles kahtlustatakse.

Ohvrit küsitletakse ja temaga vesteldakse kriminaaluurimise käigus korduvalt. Kohtumise asukoht peab olema selline, kus ohver end turvaliselt tunneb. Õigusnõustaja valimisel tuleb olla hoolikas ja suunata ohver kogunud nõustaja juurde. Heast õigusnõustajast on lisaks ohvrile kasu ka kriminaaluurimist läbi viivatel asutustel.

Finantskuriteod

Tööalase ärakasutamise eesmärgil toimuv inimkaubandus on sageli seotud finantskuritegevuse, varimajanduse ja isegi rahapesuga. Raha jälgedes minemine ja nii kahtlustatavate kui ka kannatanute raha liikumise uurimine peaks olema üks esimesi asju. Paljudel juhtudel on selgunud, et töölised pidid osa oma palgast tööandjale „katuserahaks“ maksma.

Laiemale kontekstile mõtlemine võib aidata tõendite leidmisel: passiandmed, eluase, lepingud erinevate teenusepakkujatega (või nende puudumine) kombineerituna finantsandmetega aitavad maalida pildi kurjategija või ohvri sissetulekutest ja tehtud kulutustest.

Kuivõrd ohver on kurjategija kontrolli all, siis ei tohi uurimist läbi viies unustada, et kurjategija võib kasutada ohvri pangakontot enda kriminaaltulu varjamiseks või selle investeerimiseks. Lisaks saab mitmesuguste raamatupidamis- ja maksurikkumiste uurimisel kasutada väga erinevaid tavapäraseid ja varjatud teabekogumisvõtteid ning sunnimeetmeid.

Kriminaaltulule ja selle konfiskeerimisele tuleb mõelda niipea kui alustatakse menetlust ja teabekogumist.

Peamised soovitused

Tööalase ärakasutamise eesmärgil toimuva inimkaubanduse paremaks avastamiseks ja uurimiseks tuleb ametkondadel:

- Suurendada valdkondadeülest koostööd ja luua piisav raamistik selle koostöö toetamiseks
- Välja töötada ennetavad meetodid ja luureteabe kogumisele tuginevad riskimudelid
- Rakendada suurema ohuga sektorites eesmärgipäraselt mitme ametkonna koostöös läbi viidavat kontrolli
- Luua politseis spetsiaalsed inimkaubandusega tegelevad üksused
- Tagada ohvrikeskne ja ohvriga arvestav lähenemine, nii et ohver saaks kasutada enda õigusi ja talle oleks tagatud juurdepääs õigusemõistmisele
- Teha tihedat koostööd ohvriabiteenuse pakkujate ja/või MTÜdega ja suunata ärakasutatud võõrtöölised ja inimkaubanduse ohvrid vajalikele teenustele.

Konkreetsed sammud, mis teekonnal eduka uurimiseni läbida tuleb, leiate viimasel leheküljel toodud jooniselt. Laadige trükkis alla aadressilt www.heuni.fi või allolevalt lingilt.

Lisainfo

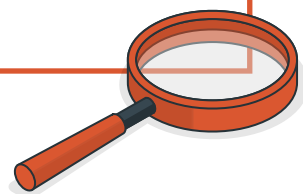
Kuritegude ennetamise ja ohjamise ÜRO Euroopa instituut (HEUNI) koostöös Bulgaaria demokraatiauuringute keskuse (CSD), Tartu Ülikooli ja Läti siseministeeriumiga viisid ellu rahvusvahelise ELi rahastatud projekti „Kuritegelikud vahendid ja inimkaubanduse ohvrid: keerukuse selgitamine“ (FLOW).

Aastatel 2018–2020 kestnud projekti koordineeris HEUNI ja seda rahastati Euroopa Liidu politseikoostöö, kuritegevuse tõkestamise ja selle vastu võitlemise ning kriisihje rahastamisvahendist.

Riikidele kohandatud uurimise abivahendiga saab tutvuda siin: [ENG](#), [LV](#), [EE](#), [BG](#), [FI](#).

Sisu kajastab autori vaateid ja selle eest vastutab üksnes autor. Euroopa Komisjon ei vastuta väljaandes sisalduva teabe kasutamise eest.

Teekond eduka uurimiseni

Joonisel on sammud, mis tuleb inimkaubanduse edukaks uurimiseks astuda pärast võimaliku juhtumi tuvastamist. Põhirõhk on ohvriga arvestaval ja ohvrikesksel lähenemisel. Olukorrast on vaja saada täielik pilt erinevate uurimistaktikate abil, et koguda tõendeid inimkaubanduse kuriteo kolme osa kohta: ärakasutamine kui tegu, kasutatud vahendid ja eesmärk. Sammud ei pea olema samas järjekorras, kuid neid tuleb kaaluda, et kurjategija oma tegude eest vastutusele võetaks ja ohver oma õigusi kasutada saaks.

